

Н.П. Карачина

Оцінювання економічної поведінки машинобудівних підприємств регіону

Проведено дослідження трансформаційних процесів у моделях економічної поведінки машинобудівних підприємств Вінниччини, визначено їх динамічність та/або усталеність. Сформовано матрицю «модель економічної поведінки – характер змін» на основі виявлених змін у моделях економічної поведінки підприємств. Окреслено перспективи розвитку досліджуваних машинобудівних підприємств.

Ключові слова: модель економічної поведінки, модель виробничоорієнтованої поведінки, модель змішаної поведінки, модель рентоорієнтованої поведінки.

Постановка проблеми. У вирі подій останніх 19 років, що обумовлені приватизацією та подальшими процесами корпоратизації і характеризуються достатньо динамічними і різними за наслідками змінами, пояснити процеси, які відбуваються на вітчизняних промислових підприємствах є достатньо проблематичним з позиції класичних підходів. Вважаємо, що виявити глибинність причин відповідного розвитку та подальших перспектив функціонування підприємств є можливим за допомогою іншого – відмінного від існуючих методичних підходів – оцінювання діяльності з позиції потенціалу моделей економічної поведінки підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження економічної поведінки підприємств здійснюються незначною кількістю науковців: Т.Г. Долгопятовою, О.О. Прутською, А.В. Кудіноюю, Н.В. Шибасовою, В.В. Войтко, Г.В. Капленко і лише в площині теоретичних положень. Проте взагалі відсутні розробки та напрацювання в напрямку методичних та прикладних досліджень.

Метою статті є визначення та оцінювання розвитку машинобудівних підприємств в контексті їх функціонування за відокремленими моделями економічної поведінки: моделлю виробничоорієнтованої, змішаної та рентоорієнтованої поведінки.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання економічної поведінки вітчизняних промислових підприємств потребує розпізнавання сформованих та обґрунтованих моделей економічної поведінки за допомогою певних критеріїв або математичної інтерпретації. Враховуючи, що в основу відокремлених моделей економічної поведінки підприємств покладено пріоритетність видів діяльності: виробничої, рентоорієнтованої, змішаної (надання оренди, лізинг, здійснення фінансових операцій, інвестиційної діяльності та інше); автор досліджував взаємозв'язок між загальним фінансовим результатом (фінансовим результатом від звичайної діяльності до оподаткування) та фінансовим результатом від основної (виробничої) діяльності. Це обумовлено тим, що співвідношення саме цих показників є головним критерієм детермінації вищезазначених моделей поведінки. За допомогою сформованого методичного підходу математичної інтерпретації моделей економічної поведінки підприємств відображеного в [1], провели оцінювання економічної поведінки досліджуваних підприємств за відповідною моделлю: виробничоорієнтованої, змішаної або рентоорієнтованої економічної поведінки (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінювання та типізація моделей економічної поведінки машинобудівних підприємств на 2008 р.*

Підприємство	Кореляційно-регресійний зв'язок між загальним фінансовим результатом (Y) та фінансовим результатом від основної діяльності (x)	Модель економічної поведінки
1. ВАТ «Хмельниксільмаш»	$Y = 254,057 - 0,174x + 0,0006x^2$ $\eta = 0,8158$	модель змішаної поведінки
2. ВАТ «Джуринський машинобудівний завод»	$Y = -28,033 + 0,958x$ $r = 0,9681$	модель виробничоорієнтованої поведінки
3. ВАТ «Дашівський ремонтно-механічний завод»	$Y = 87,304 - 0,492x - 0,0095x^2$ $\eta = 0,8671$	модель змішаної поведінки
4. ВАТ «Вінницький завод Будмаш»	$Y = -161,47 + 0,984x$ $r = 0,9644$	модель виробничоорієнтованої поведінки
5. ВАТ «Барський машинобудівний завод»	$Y = 219,4 + 0,751x$ $r = 0,9166$	модель виробничоорієнтованої поведінки
6. ЗАТ «Калинівський машинобудівний завод»	$Y = 379,897 - 0,252x + 0,0005x^2$ $\eta = 0,9308$	модель змішаної поведінки

7. ВАТ «Вінницький дослідний завод»	$Y = 41,589 + 0,725x$ $r = 0,9589$	модель виробничоорієнтованої поведінки
8. ТОВ НВП «АСТОК»	$Y = -196,256 + 1,166x$ $r = 0,8452$	модель виробничоорієнтованої поведінки
9. ВАТ «Калинівський ремонтно-механічний завод»	відсутній зв'язок	модель рентаорієнтованої поведінки
10. ВАТ «Брацлав»	$Y = -33,043 + 0,748x$ $r = 0,9703$	модель виробничоорієнтованої поведінки
11. ВАТ «Вінницький завод «Пневматика»»	$Y = 131,544 + 0,858x$ $r = 0,9941$	модель виробничоорієнтованої поведінки
12. ВАТ «Вінницький інструментальний завод»	$Y = 580,851 + 1,442x$ $r = 0,8515$	модель виробничоорієнтованої поведінки
13. ВАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод ім. С.М. Кірова»	$Y = -2852,3 + 0,806x + 0,0001x^2$ $\eta = 0,8436$	модель змішаної поведінки
14. ВАТ «Вінницьке спеціалізоване підприємство «Ремтехсільмаш»»	відсутній зв'язок	модель рентаорієнтованої поведінки
15. ЗАТ «Автоелектроапаратура»	$Y = -1304,8 + 1,062x$ $r = 0,9603$	модель виробничоорієнтованої поведінки
16. ВАТ «Екологія, комунальне обладнання (Турбівський машинобудівний завод)»	$Y = 0,0015x^{1,674}$ $\eta = 0,8776$	модель змішаної поведінки
17. ВАТ «Завод «Автоелектроапаратура»»	відсутній зв'язок	модель рентаорієнтованої поведінки
18. ВАТ «Могилів-Подільський завод газового устаткування та приладів»	$Y = -215,23 + 1,015x$ $r = 0,9938$	модель виробничоорієнтованої поведінки
19. ВАТ «Вінницяавтоспецобладнання»	$Y = -51,215 + 0,512x + 0,0014x^2$ $\eta = 0,9189$	модель змішаної поведінки
20. ВАТ «Могилів-Подільський приладобудівний завод»	відсутній зв'язок	модель рентаорієнтованої поведінки
21. ДП «Вінницятрансприлад»	$Y = 990,47 + 0,905x$ $r = 0,9881$	модель виробничоорієнтованої поведінки
22. ВАТ «Ямпільський приладобудівний завод»	$Y = -128,491 + 0,705x - 0,0003x^2$ $\eta = 0,8923$	модель змішаної поведінки
23. ВАТ «Маяк»	$Y = -373,721 + 0,114x + 0,0003x^2$ $\eta = 0,8372$	модель змішаної поведінки
24. Вінницьке УВП «УТОС»	$Y = 11,354 + 0,734x$ $r = 0,8481$	модель виробничоорієнтованої поведінки
25. ВАТ «Бершадський електротехнічний завод»	$Y = -31,565 + 1,164x$ $r = 0,9876$	модель виробничоорієнтованої поведінки
26. Вінницьке казенне експериментальне протезно-ортопедичне підприємство	$Y = 455,391 + 0,383x$ $r = 0,8735$	модель виробничоорієнтованої поведінки
27. ЗАТ «Науково-виробнича фірма «Елекомс»	відсутній зв'язок	модель рентаорієнтованої поведінки
28. ВАТ «Вінницький оптико-механічний завод»	відсутній зв'язок	модель рентаорієнтованої поведінки

29. ТОВ «Жмеринське підприємство «Експрес»» (вагоноремонтний завод)	$Y = 2363,3 - 2,843x + 0,001x^2$ $\eta = 0,9789$	модель змішаної поведінки
30. ДП «Вінницький авіаційний завод»	$Y = 63,531 + 1,421x$ $r = 0,901$	модель виробничоорієнтованої поведінки

Примітка. * – розроблено автором з даних [2]

Наведені результати показують про достатньо велику кількість машинобудівних підприємств рентоорієнтованої поведінки, що цілком ймовірно не забезпечує їх продуктивне функціонування, адже підприємства не виконують основного призначення та не використовують наявний виробничий потенціал. Відтак, відсоток зазначених підприємств складає 20% (6 підприємств). В свою чергу, економічна поведінка 30 підприємств (33,33%) характеризується як змішана, тобто поєднання виробничої, фінансової, інвестиційної та рентоорієнтованої діяльності, та 15 підприємств (50%) – як виробничоорієнтована.

Поряд із оцінкою моделей економічної поведінки об'єктів дослідження на 2008 р. доцільним є відслідковування їх трансформації, оцінювання динамічності або усталеності протягом 2002-2008 рр. та визначення передумов функціонування підприємств в 2008 р. за обраними моделями. З огляду на зазначене, автором попередньо було здійснено кореляційне дослідження взаємозв'язку між загальним фінансовим результатом (фінансовим результатом від звичайної діяльності до оподаткування) та фінансовим результатом від основної (виробничої) діяльності (аналогічно використанню розробленого методичного підходу протягом 2002-2008 рр.) за 2002-2005 рр., 2002-2006 рр., 2002-2007 рр., що надало можливість ідентифікувати економічну поведінку підприємств із відповідними моделями за 2005 р., 2006 р., 2007 р.. Отримані результати свідчать про поступове зменшення підприємств із виробничоорієнтованою поведінкою – з 21 до 15 (на 28,57%), збільшення підприємств із змішаною поведінкою – з 7 до 9 (на 28,57 %) та із рентоорієнтованою поведінкою – з 2 до 6 (на 200%) (рис. 1).

Наведена динаміка характеризує вкрай негативні тенденції у розвитку машинобудівних підприємств, адже втрачається основа машинобудування, а саме зменшується концентрація підприємств на виробничих процесах, не говорячи

вже про їх достатньо низький інноваційний розвиток. Крім цього, видозміна виробничоорієнтованої або змішаної поведінки підприємства на рентоорієнтовану, цілком ймовірно сприятиме переорієнтації на інший вид економічної діяльності.

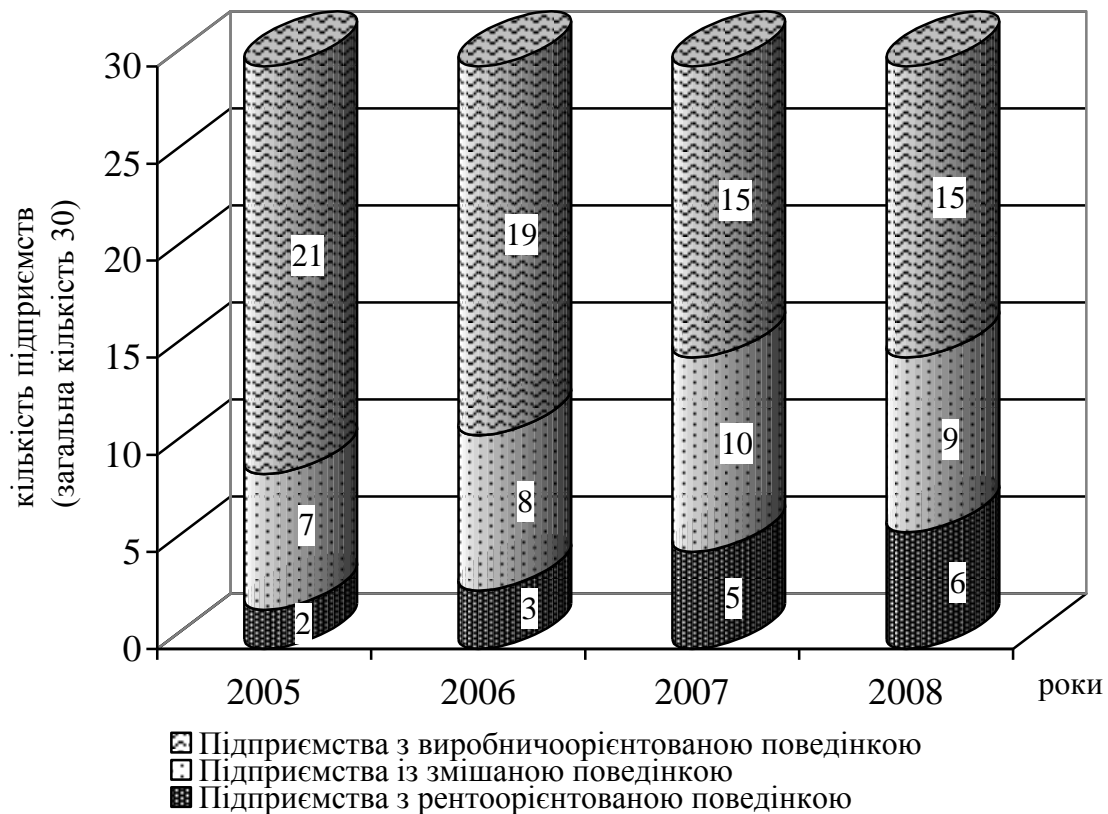

Рис. 1. Узагальнена динаміка кількості підприємств за моделями економічної поведінки

З метою визначення характерних трансформаційних особливостей у моделях економічної поведінки машинобудівних підприємств провели поглиблення вищенаведених досліджень в розрізі підприємств-об'єктів дослідження. Відтак, відслідковування змін у моделях економічної поведінки проводилось з позиції виявлення підприємств із незмінною економічною поведінкою та підприємств-трансформаторів їх економічної поведінки протягом 2002-2008 рр.. Загалом відокремлено 14 машинобудівних підприємств із перманентною (незмінною) економічною поведінкою: 8 підприємств – із виробничоорієнтованою; 5 підприємств – із змішаною та 1 підприємство – з рентоорієнтованою економічною поведінкою (табл. 2).

Підприємства із перманентною економічною поведінкою

Модель виробничоорієнтованої економічної поведінки	Модель змішаної економічної поведінки	Модель рентоорієнтованої економічної поведінки
ВАТ «Вінницький завод Будмаш»	ВАТ «Дашівський ремонтно-механічний завод»	ЗАТ «Науково-виробнича фірма «Елекомс»
ВАТ «Барський машинобудівний завод»	ЗАТ «Калинівський машинобудівний завод»	
ВАТ «Могилів-Подільський завод газового устаткування та приладів»	ВАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод ім. С.М. Кірова»	
ВАТ «Вінницький завод «Пневматика»»	ВАТ «Ямпільський приладобудівний завод»	
ЗАТ «Автоелектроапаратура»	ВАТ «Маяк»	
ТОВ НВП «АСТОК»		
ДП «Вінницятрансприлад»		
ВАТ «Бершадський електротехнічний завод»		

Представлені підприємства характеризуються усталеністю економічної поведінки. Зокрема, виробничоорієнтовані підприємства являються сучасним орієнтиром виробничого розвитку сільськогосподарського (ТОВ НВП «АСТОК», ВАТ «Вінницький завод «Пневматика»»), будівельно-шляхового і комунального (ВАТ «Вінницький завод Будмаш», ВАТ «Могилів-Подільський завод газового устаткування та приладів»), залізничного машинобудування (ДП «Вінницятрансприлад»), автомобільної промисловості (ЗАТ «Автоелектроапаратура»), приладобудування (ВАТ «Бершадський електротехнічний завод»), машинобудування для харчової промисловості (ВАТ «Барський машинобудівний завод») [3].

Відносно підприємств із незмінною змішаною поведінкою, то очевидно не доцільно одностайно констатувати про позитивність або негативність поєднан-

ня виробничої, фінансової, інвестиційної, рентиорієнтованої діяльності, адже рівень кожної складової може бути різним. Позитивним прикладом функціонування підприємства із змішаною поведінкою є достатньо сильна позиція сучасного ВАТ «Маяк», як одного з провідних підприємств області, яке не зважаючи на істотні зміни у виробничому асортименті та зменшенні виробничих потужностей після 1991 р., після диверсифікації виробництва, набуло потужного розвитку щодо виробництва високоякісних електричних обігрівачів «Термія». Проте зовсім іншим прикладом є розвиток ВАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод ім. С.М. Кірова», адже протягом останніх 7 років значно скоротив кількість працюючих (на 59,71%), активи (на 53,13%) та знаходиться в постійних збитках, які збільшились на 239,54% [4].

Дослідження трансформації рентиорієнтованих підприємств у 2005 р. протягом наступних періодів засвідчує позитивні зміни відносно налагодження виробничих процесів у своїй діяльності, що є результатом значних зусиль та випробувань (рис. 2).

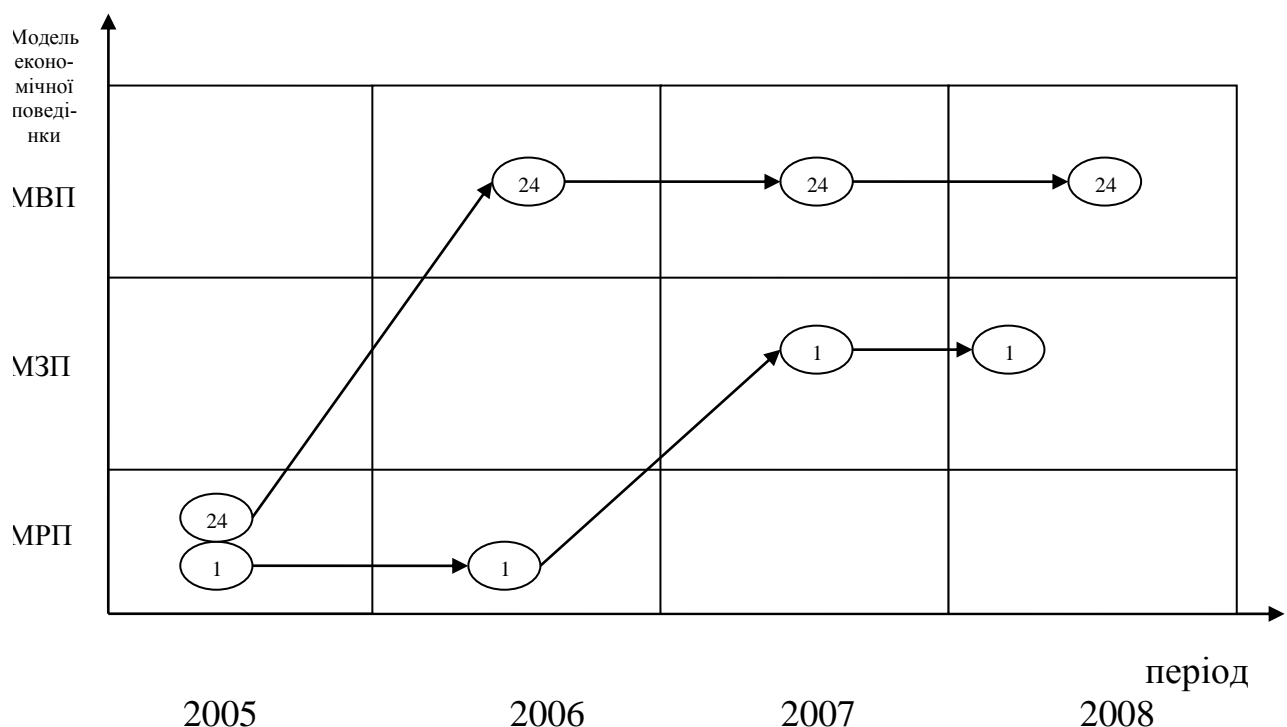

Рис. 2. Трансформація підприємств-об'єктів дослідження рентиорієнтованої поведінки у матриці «модель економічної поведінки – період»
(в кружках – номер підприємств за табл. 1)

З огляду на зазначене достатньо позитивним є зміна рентаорієнтованої поведінки ВАТ «Хмільниксільмаш» на змішану та відновлення розробки і виробництва навісних машин для внесення мінеральних добрив, агрегатів для швидкісного обробітку ґрунту та борін. Водночас позитивним є також виробничоорієнтована поведінка Вінницького УВП «УТОС» з 2006 р., що свідчить про відновлення виробництва побутових приладів. Окреслені тенденції є досить позитивними, але на жаль поодинокими.

Трансформація змішаної поведінки підприємств-об'єктів дослідження є достатньо різноманітною (рис. 3).

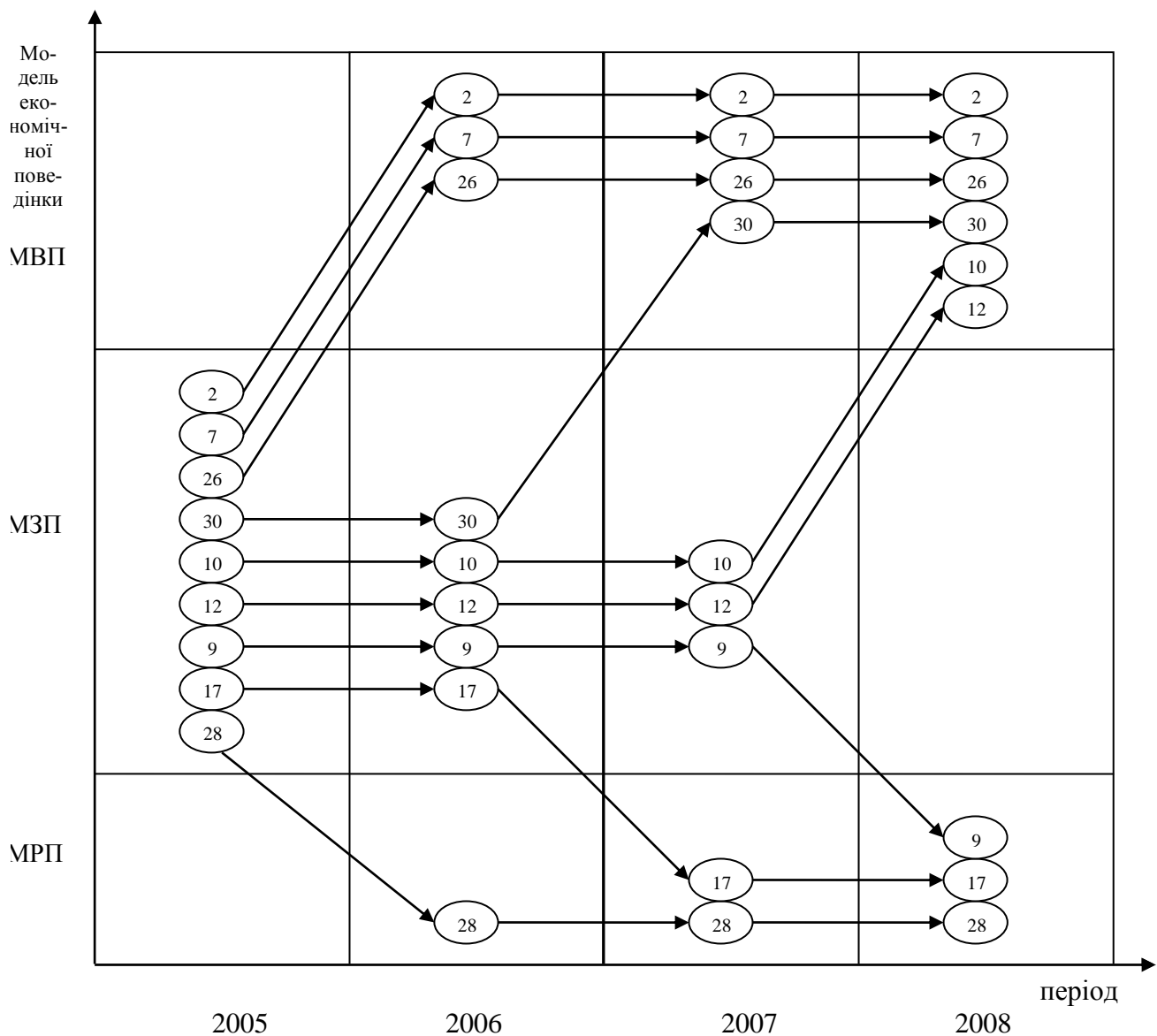

Рис. 3. Трансформація підприємств-об'єктів дослідження змішаної поведінки у матриці «модель економічної поведінки – період»
(в кружках – номер підприємств за табл. 1)

Насамперед відмітимо підприємства, які з 2006 р. переорієнтувались на виробничоорієнтовану поведінку: ВАТ «Джуринський машинобудівний завод», ВАТ «Вінницький дослідний завод», Вінницьке казенне експериментальне протезно-ортопедичне підприємство. Концентрація діяльності на виробничих процесах може вважатися позитивною і передбачати розвиток виробничого потенціалу за умови отримання відповідного прибутку, що спостерігається на останніх двох підприємствах.

Поряд із наведеним, доцільно відзначити концентрацію ВАТ «Брацлав» та ВАТ «Вінницький інструментальний завод» на виробництві в 2008 р., що є достатньо позитивним. На ДП «Вінницький авіаційний завод» з 2007 р. також спостерігається більш потужне налагодження машиноремонтного виробництва, проте із одночасним отриманням збитків. Крім цього, колектив заводу скаржиться на місцеву владу відносно збільшення за останні 2 роки (2008-2009 рр.) податків на земля, яку використовує підприємство, більш ніж в п'ять разів, що складає 1,2 млн. грн. (раніше податки були в межах 250 тис. грн.). Це призвело до того, що техніка, яка ремонтується, має роздрібну ціну в 1,5 раза більше, ніж на таких же підприємствах в Росії [5].

Однозначно негативним і безперспективним є перехід підприємств на модель рентоорієнтованої поведінки. Зокрема, це стосується підприємств сільськогосподарського машинобудування (ВАТ «Калинівський ремонтно-механічний завод»), приладобудування (ВАТ «Вінницький оптико-механічний завод») та автомобільної промисловості (ВАТ «Завод «Автоелектроапаратура»»).

Трансформація виробничоорієнтованої поведінки підприємств-об'єктів дослідження свідчить про послаблення виробничих функцій та перехід або до змішаної, або рентоорієнтованої поведінки (рис. 4). Достатньо неоднозначним є перехід лише в 2008 р. до змішаної поведінки таких підприємств як: ВАТ «Екологія, комунальне обладнання (Турбівський машинобудівний завод)» та ВАТ «Вінницяавтоспецобладнання», адже Турбівський машинобудівний завод виготовляє та поставляє модифікований ряд сміттєвозів в країни СНД, Балтії, Захід-

ної Європи, а ВАТ «Вінницяавтоспецобладнання» є виробником транспортного устаткування протягом багатьох років. Отже, вважаємо, що це є тимчасовим з метою покращення фінансових результатів.

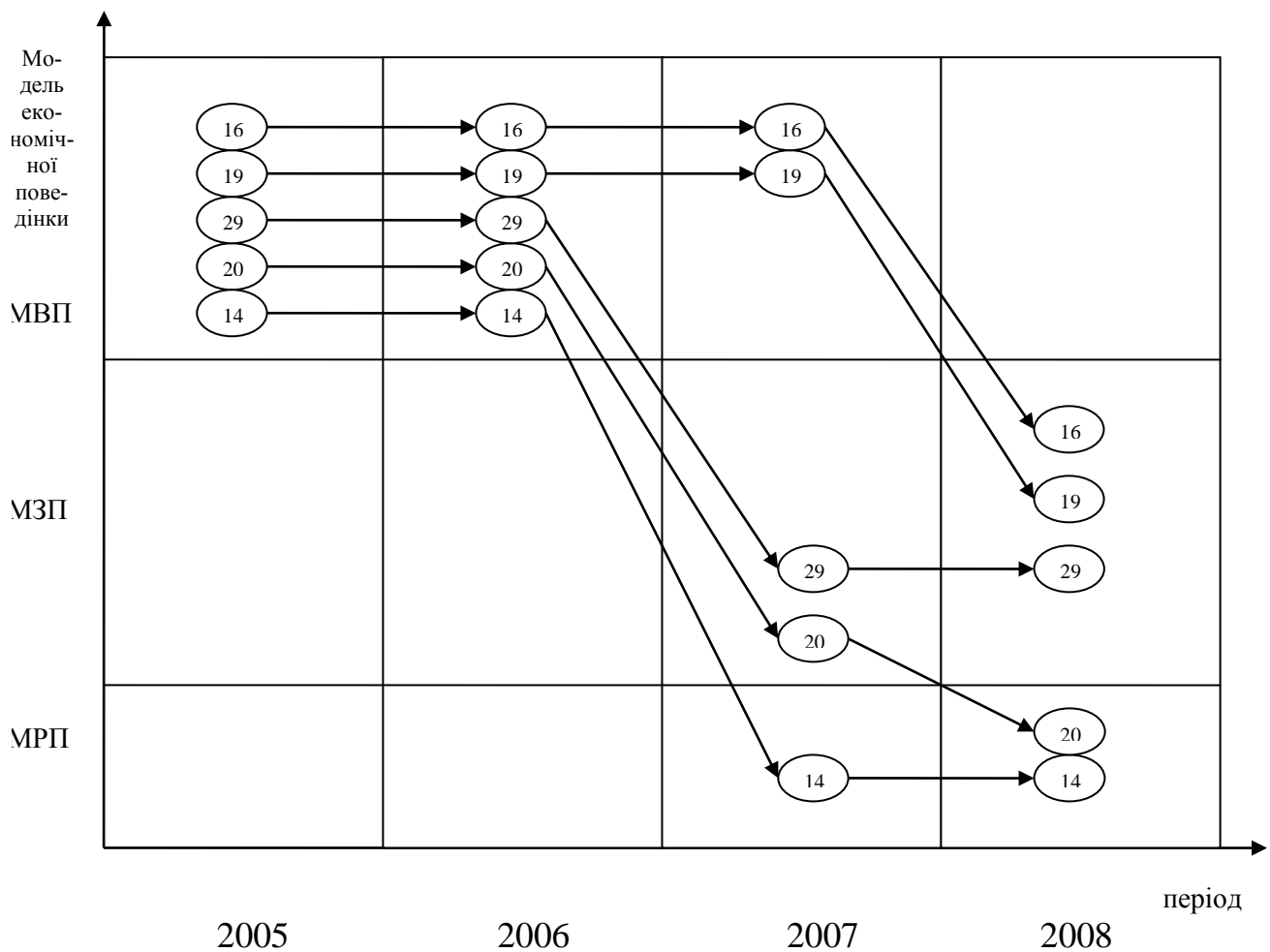

Рис. 4. Трансформація підприємств-об'єктів дослідження виробничоорієнтованої поведінки у матриці «модель економічної поведінки – період»
(в кружках – номер підприємств за табл. 1)

Відтак, проведене ґрунтовне відслідковування змін у моделях економічної поведінки підприємств - об'єктів дослідження протягом 2002-2008 рр. дозволило узагальнити підприємства у 2 групи:

I група: підприємства з перманентною (незмінною) поведінкою:

а) виробничоорієнтованою, б) змішаною, в) рентоорієнтованою.

II група: підприємства із зміною поведінкою:

а) підприємства, які змінили модель поведінки на виробничоорієнтовану поведінку; б) підприємства, які змінили модель поведінки на змішану поведін-

ку; в) підприємства, які змінили модель поведінки на рентоорієнтовану поведінку (рис. 5).

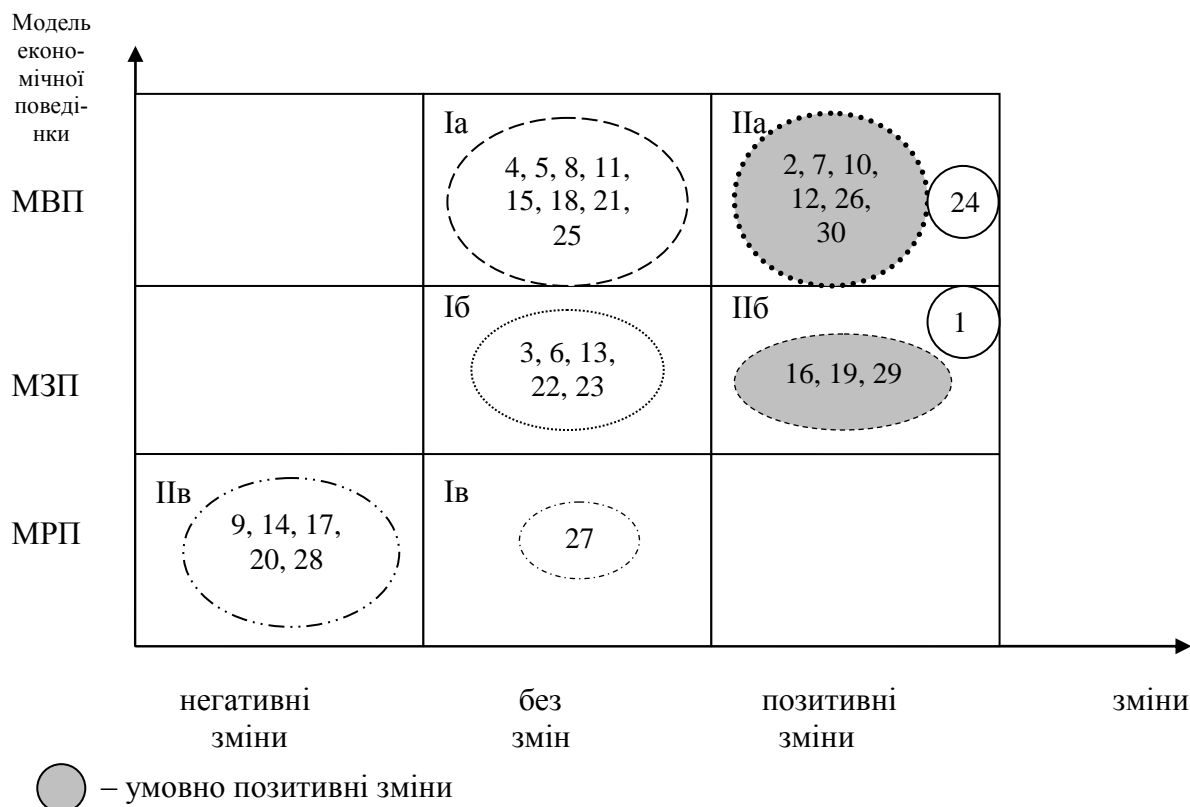

Рис. 5. Групування підприємств у матриці «модель економічної поведінки – характер змін» (в кружках – номер підприємств за табл. 1)

Висновки: Оцінюючи сформовані групи підприємств, слід відзначити, що найбільш загрозливими є групи *Iв* та *IIв*, адже підприємства цих груп або виходять із машинобудівної галузі, або в основному займаються відмінною від виробничої діяльністю. Групи підприємств *Ia* і *Ib* є найбільш усталеними, але щодо ефективності їх функціонування необхідне додаткове дослідження. Відносно груп підприємств *IIa* і *IIb*, характер змін яких відзначений як умовний позитивний, то це обгрунтовано тим, що функціонування підприємства за моделлю виробничоорієнтованої або змішаної поведінки не гарантує ефективності. Проте найбільш позитивно характеризуються зміни підприємств групи *IIa* і *IIb*, що не відображені в контексті умовного позитиву, адже перехід ВАТ «Хмільниксільмаш» від рентоорієнтованої до змішаної поведінки та Вінницьке УВП «УТОС» до виробничоорієнтованої поведінки є потужним поштовхом до подальшого ефективного розвитку в галузі машинобудування.

Список використаних джерел

1. Карачина Н. П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління : монографія / Н. П. Карачина. – Вінниця : Книга-Вега, 2010. – 416 с.
2. Фінансова звітність машинобудівних підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua>
3. Яриш П. ВАТ «Барський машзавод»: орієнтація на споживача / П. Яриш // Харчова і переробна промисловість. – 2003. – №10. – С. 4–6.
4. Морозовський В. ВАТ «Могилів-Подільський машинобудівний завод» / В. Морозовський // Техніка АПК. – 2002. – №5–6. – С. 8.
5. Наш авіазавод душит місцья власть // 33-й канал. – №3. – від 13 січня 2010 р. – С. 8.